

OPADANJE NAVLASTITO TERMINOLOGIJSKIH NAPORA I USTALJENJE HRVATSKOG FILOZOFIJSKOG NAZIVLJA

DAMIR BARBARIĆ

(*Institut za filozofiju,
Zagreb*)

UDK 1(091)
Izvorni znanstveni članak
Primljen: 25. X. 1995.

Drugdje¹ prikazana stvaralačka nastojanja oko hrvatskog filozofijskog nazivlja u Račkoga, Pacela i osobito Markovića nisu nažalost u daljnjem tijeku vremena urodila širim srodnim naporima. S jedne strane, politička, općekulturna i ponajprije uže jezična situacija u Hrvatskoj u posljednjoj četvrtini devetnaestoga stoljeća bila je za njih više nego nepogodna, dok je s druge strane i u samih filozofa očito sve više nestajala svijest o dubokoj unutrašnjoj povezanosti jezika i mišljenja te, tome shodno, o presudnom značenju vlastitoga jezičnog izraza pri mišljenju.

Vidljivo je to već u djelu Gjure Arnolda, jednog od prvih studenata filozofije na zagrebačkom Sveučilištu, prvog doktora filozofije na njemu te konačno profesora filozofije i nasljednika Franje Markovića. Već prva rečenica njegove doktorske disertacije *Etika i poviest*, objavljene 1879. godine, sadrži tri filozofska internacionalizma: psihologija, receptivno, spontano, dok ćemo na prve tri stranice istoga djela naći ni više ni manje od 65 upotreba stranih tehničkih termina, među njima sljedeće: historičan, etičan, individualan, psihologija, receptivan, receptivnost, spontano, spontanost, teoretičan, praktičan, realizovati, fizični, moralni, absolutno, subjekt, estetičan, estetika, indiferentan, evidentan, atribut, refleksija, moralka, princip, aprioran, hipoteza, fakta, subjektivan, objektivan, relativan.

Ne bi bilo ispravno ovako masivno Arnoldovo zadržavanje internacionalnih termina pripisati nedostatku svijesti o značenju povijesne individualnosti na-

¹ D. Barbarić, Početni naponi oko izgradnje hrvatskog filozofijskog nazivlja, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofsk baštine* 39–40 (1994), str. 463–481.

roda i potrebi samosvojnosti u stvarima duha. U istoj raspravi upozorava on naime vrlo kritički na »slabi patriotizam u nas Hrvata« i na činjenicu da »naša 'inteligencija', dostatnom žalibože česti, najvoli govoriti stranski o stranom«², te sa svoje strane postavlja ovakav zahtjev: »Nama valja ljubiti sve, što je vredno i plemenito u drugih – a nada sve to valja, da ljubimo ono, što je naše.«³ Navedeni Arnoldov stav počiva očito na njegovoj odredbi biti domoljublja, koju formulira s osloncem na Herberta Spencera:

»Pod domoljubljem razumievamo čuvstvo ponosa, što no ga pojedinac goji za cjelinu, kojoj pripada. Ovo čuvstvo u nekih je jače, u nekih opet slabije, pa upravo uslied toga može i ono dovoditi u kolizije. Evo kako.

Patriotizam jest u naroda ono isto, što je egoizam u pojedinca. Kao što je potreban umjereni egoizam, tako je nuždan i umjereni patriotizam. I pozitivna i negativna skrajnost obojega dovodi u etične neprilike. Pretjerani egoizam ide za ostvarenjem neopravdanih želja, što je skopčano ili s pobjedom ili vlastitim porazom. U jednom i drugom slučaju griješi egoista proti etičnim idejam, a poglavito proti ideji pravednosti i blagohotnosti: s pobjedom – jer ne štuje tudje pravo; s porazom – jer ne čuva svoje. Ovomu potonjemu slučaju sličan je po učinku slab ili nikakav egoizam; on bo izazivlje sebičnost drugih, te uzrokuje gubitak vlastitoga prava.

Tako je i s domoljubljem. Pretjerani narodnostni patriotizam budi u naroda taštinu i želju za neosnovanim zadiranjem u tudja prava, te mu je posljedicom ili pobjeda ili poraz; a slab ili nikakav patriotizam izazivlje egoistične želje sa strane drugih.«⁴

Svijest o značenju duhovne vlastitosti naroda nije dakle manjkala Arnoldu. Njegovo odstupanje od Markovičeva puta temeljitog i sustavnog prenošenja osnovnih filozofijskih termina tradicije u hrvatski jezik valja, čini se, pripisati prije svega njegovu shvaćanju biti i prave naravi samoga jezika. Stav o bitnoj neodjeljivosti jezika i mišljenja, koji stoji u temelju svih ranije opisanih terminoloških napora u hrvatskih mislilaca i znanstvenika devetnaestoga stoljeća i kasnije, on više ne dijeli. Vlastiti Arnoldov nazor o naravi odnosa jezika i mišljenja nalazimo primjerno iskazan u njegovoj *Logici*: »Mišljenje kao takvo nije dakako vezano govorom. Mi mislimo često bez rieči i to baš onda, kad se najdublji pitanjima bavimo: kao u matematici, logici i metafizici.«⁵

² Gj. Arnold, *Etika i poviest*, Zagreb, 1879, str. 53. Napominjemo da se pri navođenju Arnoldova nazivlja oslanjamo samo na naznačena djela i njihove navedene odsjeke. Smatramo ipak da je time u znatnoj mjeri reprezentirana cjelina njegova opusa s obzirom na aspekt koji nas zanima.

³ *Isto*, str. 52.

⁴ *Isto*, str. 51.

⁵ Gj. Arnold, *Logika za srednja učilišta*, Zagreb, 1888, str. 10.

Ipak, uz gore navedene internacionalizme nalazimo u disertaciji i sljedeće hrvatske nazive, kojima Arnold pristaje uz već donekle ustanovljenu tradiciju njegovih predšasnika:

bezuvjetno	čuvstvo	pojam	shvaćati	tvor
bitak	narav	pojav	spoznavati	tvorba
čin	osjet	predmet	težnja	zor

U kasnijim spisima, poglavito u dvama značajnijim udžbenicima iz logike i psihologije, Arnold je djelomice odstupio od svoga početnog načela zadržavanja mnoštva internacionalnih termina, tako da su oni znatno bogatiji hrvatskim nazivljem. Navest ćemo, primjera radi, nazivlje *Logike*, svrstano u već ranije korištene razrede.

1. *Zadržani strani nazivi*

abstraktan	predikat
akcidencija	relativan
konkretan	subjekt
logično	substancija
pokonkretirati	

2. *Općeniti filozofijski nazivi*

izvoditi (deducirati)	oduzeti (abstrahirati)
kakvoća	posamostvarničiti (hipostazirati)
kolikoća	tvar (materija)
obazreti se (reflektirati)	uvoditi (inducirati)
oblik (forma)	

3. *Općemetafizički nazivi*

biće	obstojati
bitan	posljedica
miena	predmet
narav	tvarnost
nazočan	uzrok

4. *Psihologijsko-spoznajni nazivi*

čutilo	opažanje
čutjeti	poimati
dokučiti	pojam
dvojba	pomisao
oćut	predočba
oćutnja	sviestno

5. *Logički nazivi*

izvod	razlog
jestan	sud
niječan	sudjenje
posljedak	urazumak
protuslovan	zaključak (silogizam)
razgloba	

* * *

Da je i prije Arnolda, još u vrijeme pravoga poleta u nastojanjima oko hrvatskoga nazivlja u filozofiji bilo slučajeva razmjerne jezične neproduktivnosti i pasivnog preuzimanja drugdje skovanih izraza i nazivaka svjedoči i već spominjana kratka historijsko-filozofijska rasprava J. V. Kostića *Početak gèrčkoga mudroslovlja* iz 1866. godine.⁶ Navest ćemo u njoj sadržane termine prema ustanovljenim vrstama.

1. *Zadržani strani nazivi*

absolutan	kritičan
astronomija	matematika
elementaran	materialno
geometrija	praktično
konkretno	problem

⁶ J. V. Kostić, *Početak gèrčkoga mudroslovlja, Program Kraljevskoga maloga gimnazija u Karlovcu, Karlovac, 1866.*

2. Općeniti filozofijski nazivi

bajoslovlje	prirodoslovlje
mudroslovlje	zvježdarstvo
naravoslovan	

3. Općemetafizički nazivi

beztvarno	obstanak
bistvo	ono, što jest i biva
bitak kao abstraktni pojam	pèrvobitan
bitnost	počelo
bivanje	postanak
gibanje	prabiće
kakvoća	pratvar
kretanje	priroda
lučben	spodoba
načelo	svojstvo
narav	temelj
nazorno	tvar
neizmèrno	uzrok
neomedjašeno	vèkovèčno
obćenje	

4. Psihologijsko-spoznajni nazivi

dokučiti	proumavanje
duh	proumljiv
izvèstno	razmatranje
misao	razum
mnènje	samosvèst
nauk	shvatiti
opaživanje	spoznaja
osèćala	sustavno umovanje
predmet	um
predstava	umovanje

5. Logički nazivi

dokaz	razlog
izvodak	zaključak
protusloviti	

* * *

Koncem devetnaestog i početkom dvadesetog stoljeća može se već govoriti o izvjesnom ustaljenju i standardiziranju osnovnoga hrvatskog filozofijskog nazivlja. Karakteristika te standardizacije jest u iznalaženju svojevrstne sredine između krajnosti potpunog i posvemašnjeg pohrvaćenja cjelokupne tradicionalne terminologije, s jedne, te pretežnog zadržavanja ustaljenih europskih internacionalizama pri glavnim filozofijskim nazivima, s druge strane. Najboljim primjerima takvog konačno preovlađujućeg posrednog načelnog rješenja mogu se smatrati djela Antona Bauera i Alberta Bazale, terminološkijske odredbe kojih su bez sumnje izvršile presudan utjecaj na potonji hrvatski filozofijski jezik, kako pri originalnim mislilačkim naporima tako i pri prevođenju klasičnih djela tradicije.⁷

Naznačenu bitnu karakteristiku nalazimo potvrđenom već na prvoj stranici značajne Bauerove knjige *Opća metafizika ili ontologija* iz 1894. godine.⁸ Pretežni je dio tu sadržane terminologije hrvatski, npr. ćutila, predmet, počelo, bitan, biće. Uz njih nalazimo i rijetke internacionalizme, kao npr. metafizika, formalan, te dvije usporedne uporabe hrvatske i strane inačice. Tako Bauer pridjev individualan prevodi s »pojediinački« te zatim naizmjenice rabi jedan i drugi izraz. Jednako tako zadržava internacionalni termin apstrakcija, apstrahirati, ali uz njega upotrebljava i opisni prijevod »razumom odstraniti« i »umom odstraniti«.

Na početku knjige daje Bauer popis latinskih termina koje najčešće spominje te potom njihovih hrvatskih prevedenica. Prenijet ćemo taj popis, stavljaajući hrvatski naziv na prvo mjesto i vrstajući po već ustaljenim grupama.

⁷ Jamačno bi moralo isto vrijediti i za Josipa Stadlera, čiji su terminološkijski prinosi i rješenja svakako jednom od zadaća daljnjih srodnih istraživanja

⁸ A. Bauer, *Opća metafizika ili ontologija*, Zagreb, 1894.

1. Ontološki nazivi

biće (ens)	moć (facultas)
bît (essentia)	moć (potentia)
bitak (esse essentiae)	pripadak, pripadno biće (accidens)
bitan (essentialis)	stvarnost (entitas)
bivstvovanje (esse existentiae)	

2. Općemetafizički nazivi

čin (actus)	počelo (elementum)
bît (quidditas)	počelo; načelo (principium)
cjelota (totalitas)	predmet (objectum)
djelovanje (actio)	proizvesti, proizvoditi (producere, produco)
istovetnost (identitas)	razlika (differentia)
jednota (unitas)	razlog (ratio)
kakvoća (qualitas)	razpoloženje (dispositio)
kolikoća (quantitas)	sam sobom, sam za sebe (per se)
lik (forma)	sastavljenost (compositio)
narav (natura)	sredstvo (medium)
nastati, postati; nastajati (fieri)	svojstvo (proprietas)
nazočnost (praesentia)	svrha, međa (terminus)
nedostajanje (defectus)	teženje, moć teženja (appetitus)
nedostajanje nužne savršenosti (privatio)	tvar (materia)
neizmjernost (immensitas)	učinak (effectus)
nenuždan (contingens)	vještina, stanje (habitus)
neograničen (ininitus)	zbiljnost (actualitas)

3. Psihološko-spoznajni nazivi

misao, mišljenje (cogitatio)	odrediti, određenje (determinare, determinatio)
nejasan, neizrazit (confusus)	pojam, poimanje (conceptus, conceptio)
očutan (sensibilis)	shvatati, poimati (apprehendo)
očutilo (sensus)	spoznanje (cognitio)
očit (evidens)	

4. Logički nazivi

dvoznačan (aequivocus)	protivan (opositus)
jednoznačan (univocus)	protuslovlje (contradictio)
oprečan (contrarius)	vrсна razlika (differentia specifica)
prijedivati, priricati (praedicare)	vrsta (species)

Ogledaju li se pobliže ovdje navedena od strane Bauera predložena terminologijska rješenja, ne može se previdjeti da su ona u znatnoj mjeri nezadovoljavajuća, što dakako nije uzrokovano nekom subjektivnom nesposobnošću autora, već izuzetnim, gotovo nepremostivim teškoćama s kojima se susreću i moraju se susretati sva radikalnija terminologijska nastojanja s pretenzijom na temeljitost i sustavnost.

Tako npr. ne može zadovoljiti upotreba istog nazivka »bît« za termine *essentia* i *quidditas*, koje u latinskom odlikuje vrlo iznijansirana različitost. Jednak je slučaj i s izrazom »počelo« kao istoznačnicom za termine *principium* i *elementum*, te s nazivom »moć« kao prijevodom terminâ *facultas* i *potentia*, pri čemu je dodatno začudno što se Bauer ne oslanja na naš ustaljeni i zacijelo neophodan naziv »mogućnost«, koji uopće i ne navodi.

Za latinski izraz *contingens*, koji u bitnome iskazuje nešto vlastito i pozitivno, nije dobar prijevod negacijom »nenuždan«, pri čemu se i u ovom slučaju začudo »nužnost«, kao temeljni metafizički termin *necessitas*, u popisu uopće ne nalazi.

Općenito, Bauer ne navodi upravo najspornije i najteže prevedive termine, kao npr. *substantia*, ili *subjectum*, ili pak *intellectus*, dok za *ratio* daje samo značenje »razlog«, ali ne i ono jednako toliko bitno, naime »um«.

Dok su uže ontologijski nazivi, u latinskome izraženi svi oblicima glagola *esse*, u hrvatski sljedstveno prevedeni izvedenicama od »biti«, nepotreban izuzetak je »stvarnost« za *entitas*, čime se u jezično polje uvodi naziv posve druge semantičke porodice. Neprikladnost tog prijevoda bila bi posve bjelodana da Bauer na popisu termina ima *res*, koju bi onda morao prevesti sa »stvar«, što bi zahtijevalo da »stvarnost« rabi za *realitas*.

Načelo uporabe odgovarajućih polja i porodica riječi za prijevodne nazivke u potpunosti zakazuje u slučaju terminâ *actio*, *actus* i *actualitas*, koji su u latinskom posve očito srodne izvedenice. Prevedeći prvi termin s »djelovanje«, drugi sa »čin«, a treći sa »zbiljnost«, Bauer jedno u sebi jedinstveno i cjelovito značenjsko polje razbija u tri međusobno posve tuda i različita okružja značenja u hrvatskom jeziku, iz čega onda nužno slijedi ne samo jezična nego štoviše

pojmovna i mislena neskladnost i zabuna, snažno priječeći mišljenje u njegovu poslu. Ove kratke usputne napomene neka ovdje budu dovoljne.

* * *

Kako smo već rekli, Albert Bazala bio je taj koji je, uz Bauera, ponajviše utjecao na filozofijsku upotrebu nazivaka kakva je još i danas pretežito prisutna u hrvatskom jeziku. Djelo kojim je bez dvojbe više no i jednim drugim upravo izvršio taj i takav utjecaj njegova je velika trosveščana *Povijest filozofije*, objavljivana od 1906. godine nadalje.⁹ Izlučit ćemo ovdje iz tog opsežnog djela osnovne filozofijske nazivke, vrstajući ih u iste skupine kao i one Bauerove. Pri tome ćemo registrirati i različite uporabe istoga nazivka, ukoliko se one javljaju u slijedu nastajanja djela. Izvorni termin u zagradi je tamo gdje ga daje i sam Bazala.

1. *Ontološki nazivi*

biće (οὐσία)	bitak, ukoliko je bitak (ὄν ἢ ὄν)
bićnost (οὐσία)	bitnost
bistvo, biće, suština (supstancija)	bivstvo
bitak	bivstvovanje
bitak (eksistencija)	ono što je bilo (τὸ τί ἦν εἶναι)
bitak (esse)	pripadni bitak (akcident)

2. *Općemetafizički nazivi*

blagota (εὐδαιμονία, sreća)	medjusobica (snošaj)
čin (ἐνέργεια, energija, actus)	možnost (δύναμις, potencija)
činim (ποιέω)	načelan (principijelan)
djelovanje (praxis)	obićiti (hipostazirati)
gibanje	oblik i uzor (forma, εἶδος)
isprvičan (aprioran)	odnošaj (πρός τι)
istovjetno (identično)	osebni bitak
izmjenično (periodično)	osnov (princip)
jednoboštvo (monoteizam)	počelo (ἀρχή)
kakvotan (kvalitativan)	podloga (ὑποκείμενον)

⁹ A. Bazala, *Povijest filozofije* I–III, Zagreb, 1906 i d.

potpuno savršeni bitak (entelehija)	sveboštvo (panteizam)
prilika (μίμησις)	svršni uzrok (causa finalis)
priroda (φύσις)	tvar (materia, ὕλη)
priroda (physis)	tvar (materija)
pročišćenje (katarza)	tvorni uzrok (causa efficiens)
satvaranje (ποίησις)	umijeća (τέχνη)
sklad (harmonija)	zazbiljnost (entelehija)
sreća (εὐδαιμονία)	zazbiljnost (realnost)

3. Psihološko-spoznajni nazivi

ćud	posmatranje (contemplatio)
mašta	predodžba (φαντασία)
mnijenje, predodžba (δόξα)	razumno shvatanje (apercepcija)
namisao (Gesinnung)	um (ratio)
osjećalo	umnik
osjetni zamjećaji	umovati
osjetno poimanje (percepcija)	zoran (intuitivan)

4. Logički nazivi

doumak (silogizam)	porječnost
izvodjenje (dedukcija)	posljedak
jesni – niječni	prednjak (praemissa)
kategorije	prirok
neporječan	razlučiti (analizirati)
odredba (definicija)	sastavljanje (sinteza)
odredjaj (definicija)	uvodjenje (indukcija)
označje (kriterij)	zaglavak (conclusio)
poredjenje (analogija)	zahtjev (postulat)
porječno (kontradiktorno)	združenje (συμπλοκή)

Bazalina terminološkog rada dotakla se nedavno Marija Brida u kratkom članku *Naša filozofijska terminologija na prijelomu stoljeća i Bazalin udio*, zaključujući kako se »Bazalina zasluga ne sastoji [...] u uvođenju novih termina, jer se za tim nije ni nametala potreba, nego u tome što je filozofijske termine,

zadržavajući njihovu pojmovnu univokaciju, proveo kroz povijesno zbivanje tog područja ljudske misli, počevši od njegovih mitskih početaka pa do praga našeg stoljeća¹⁰ te da se »u tom kompleksnom zadatku Bazala [...] ne služi umnožavanjem nazivlja, već ga čak reducira tamo gdje to smatra umjesnim«¹¹.

Bridin afirmativan stav prema toj »redukciji nazivlja«, kao i njeno uvjerenje da se u Bazalino vrijeme više »nije ni nametala potreba« za uvođenjem novih termina u hrvatsku filozofiju, teško je prihvatiti. I inače, gotovo neznatna građa na koju ona oslanja svoje zaključke, naime tek uski krug najosnovnijih ontoloških nazivaka, teško da je mogla autoricu legitimirati za tako uopćene i dalekosežne postavke, kojima pripada npr. i ona da se »Arnoldova terminologija uglavnom podudara s Markovićevom«¹², što je na temelju naših istraživanja više nego sporno.

S druge strane, valja se u načelu složiti s njenom dijagnozom naše današnje situacije u filozofijskoj terminologiji, koja dijagnoza, postavljena dakle 1987. godine, u svojim osnovnim crtama vrijedi upravo danas u još mnogo većoj mjeri: »U našoj situaciji, ako se na nju letimično osvrnemo, zapažamo veliku raznolikost stremljenja i različitost terminoloških rješenja; premda među nama ima i takvih koji su više socijalno usmjereni te teže što boljoj društvenoj razumljivosti, prevladavaju ipak individualističke tendencije, naime da pojedinac po vlastitom nahođenju bira termine za koje smatra da mu najbolje odgovaraju. Držim da je to opravdano, ako se pri tome daje obrazloženje za razlikovanje od uobičajene upotrebe termina. Jedna pozitivna značajka suvremene terminološke situacije jest naime njezina otvorenost: mogućnost samoodgovornog odabiranja termina imat će, kroz nešto duže razdoblje, vrlo vjerojatan rezultat da će sve više ostajati u upotrebi oni najprikladniji, dok će se oni neprikladni, višeznačni, ili slično, gubiti.«¹³

Navedene postavke zacijelo vrijede, no autorica je ostala dužna pokušaja odgovora na presudno, mada naoko posve jednostavno pitanje: što to zapravo znači da nekomе misliocu upravo ti određeni termini »najbolje odgovaraju«. Ili, drugim riječima: što to znači da su neki termini »najprikladniji«, a neki drugi »neprikladni«. Potrebno se ponajprije probiti kroz mnoštvo aporija čitave jedne filozofije jezika hoće li se dospjeti do zadovoljavajućeg odgovora na to pitanje. Bez njega se pak svaki terminološki posao gubi u igri puke proizvoljnosti i prazne domišljatosti. Drugom pretpostavkom takvog jednog ozbiljnog i utemeljenog »terminološkog rada« mora jednako tako biti dostatan uvid u obilje

¹⁰ M. Brida, Naša filozofijska terminologija na prijelomu stoljeća i Bazalin udio, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine 27–28 (1988)*, str. 162.

¹¹ *Isto*.

¹² *Isto*, str. 160.

¹³ *Isto*, str. 159.

jezičnih mogućnosti sadržanih u predrefleksivnim i predfilozofijskim slojevima prirodnoga jezika, kao i u cjelinu dosadašnjim mislenim radom polučeni i daljnjem naporu mišljenja priređenih i ponuđenih rješenja.

Činjenicu povijesnog suženja i redukcije uvida u to bogatstvo terminoloških mogućnosti, priredeno prethodnim radom mišljenja u hrvatskom jeziku, Brida međutim previda, ili je pak, tek je naslućujući, iznenađujuće pozitivno vrednuje.

Za razliku od nje, drugi jedan autor zadržao se naglašeno na upravo toj činjenici i otvorio, mada tek u naznakama, čitav niz bitnih pitanja koja slijede iz njena sagledavanja. U članku *Filozofijski pojmovi u Lanosovićevu rječniku* Franjo Zenko zaključuje, nakon detaljne i temeljite analize, da nam Lanosovićev *Rječnik* u rukopisu »dokumentira izvanrednu razvijenost hrvatskog jezika u XVIII stoljeću, kako leksičku tako i semantičku s obzirom na onu prefilozofijsku samorefleksivnost, što je u ovoj ili onoj mjeri imanentno sadrži svaki jezik kao najuniverzalnija čovjekova duhovna tvorba«,¹⁴ no odmah potom prelazi na mnoga pitanja koja se, kako kaže, nameću s tim u vezi:

»Kako to da je od velikog mnoštva za filozofijske termine podobnih riječi iz Lanosovićeva *Rječnika* samo neznatan dio ušao u današnji fundus hrvatske filozofijske terminologije? Odgovor na to pitanje, kao i na pitanje zašto se nije filozofiranje na hrvatskom jeziku začelo ranije i zašto, kad je ranih 1850-ih jednom začeto nije bilo kontinuiteta u izgrađivanju hrvatske filozofijske terminologije, nego se u nekoliko navrata počimalo iznova, pa i na ostala slična pitanja ne može se, naravno, odgovoriti samo imanentnom analizom leksičko-semantičkog stanja hrvatskog jezika u određenom razdoblju. Da bi se dobio odgovor na ta pitanja, potrebna je analiza onih političkih, kulturnih i nadasve političkokulturnih refraktornih situacija kojima su, to danas već na temelju nedavno započetog sustavnog istraživanja već jasno nazrijevamo, bili uvjetovani razvoj i sudbina hrvatske filozofije, i dosljedno hrvatske terminologije.«¹⁵

Navedenim stavovima očitovan je veoma jasno i precizno velik dio motivacije, kao i svrhe i naših vlastitih istraživanja, ovdje tek djelomice izloženih.

¹⁴ F. Zenko, *Filozofijski pojmovi u Lanosovićevu rječniku, Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine 17–18 (1983)*, str. 36.

¹⁵ *Isto*, str. 36 i d.

OPADANJE NAVLASTITO TERMINOLOGIJSKIH NAPORA I USTALJENJE HRVATSKOG FILOZOFIJSKOG NAZIVLJA

Sažetak

U članku je izložena djelomična analiza filozofijske terminologije u djelu Gj. Arnolda, J. V. Kostića, A. Bauera (na osnovi djela *Opća metafizika ili ontologija* iz god. 1894) i A. Bazale (na osnovi djela *Povijest filozofije I–III* iz god. 1906. i d.). Neka osnovna Bauerova rješenja podvrgnuta su kritičko-filozofijskoj diskusiji, u kojoj je pokazana stanovita njihova nesustavnost i nedosljednost. Zaključak je da koncem 19. i početkom 20. stoljeća opada polet jezično-terminološkog inoviranja hrvatske filozofije, svojstven ranijem razdoblju i oprmjeren poglavito u nastojanjima Fr. Markovića, te da se terminologija postupno ustaljuje i standardizira. Ta je standardizacija postignuta pronalaženjem svojevrstne sredine između dviju krajnosti: potpunog pohrvaćenja cjelokupne tradicionalne filozofijske terminologije s jedne te pretežnog zadržavanja ustaljenih europskih internacionalizama s druge strane.

Članak završava kraćom kritičkom diskusijom nekih novijih prosudbi (M. Brida, F. Zenko) o aktualnom stanju terminologijskih nastojanja u hrvatskoj filozofiji i o njihovoj perspektivi.

DECLINE OF INDIGENOUS TERMINOLOGICAL ENDEAVORS AND STANDARDIZATION OF CROATIAN PHILOSOPHICAL TERMINOLOGY

Summary

The paper presents a partial analysis of philosophical terminology in the opus of Gj. Arnold, J. V. Kostić, A. Bauer (on the basis of his *General Metaphysics or Ontology*, 1894) and A. Bazala (*History of Philosophy I–III*, 1906, and other works). Some of Bauer's basic solutions are examined through a critical-philosophical discussion, showing their unsystematical and inconsistent properties. The conclusion is that the vivacity of linguistic-terminological innovation of Croatian philosophy, typical of the earlier periods, and evident in Fr. Marković's efforts, declined in the late 19th and early 20th centuries, while terminology was gradually standardized. The standardization was a certain compromise between two extremes: total Croatization of the entire traditional philosophical terminology on the one hand and general preservation of the established European internationalisms on the other.

The paper ends with a short critical discussion about some of the recent evaluations (M. Brida, F. Zenko) of the current terminological endeavors in Croatian philosophy and their future prospects.